

ROZDZIAŁ 1

O dyplomacji w perspektywie teorii pola

Pojęcie dyplomacji analizowane jest przez badaczy reprezentujących różne szkoły, podejścia, koncepcje teoretyczne. Dane ujęcie często akcentuje to zagadnienie z obszaru dyplomacji, którym badacz jest zafascynowany i zamierza je zgłębiać. Każda perspektywa badawcza oferuje interesujące wyjaśnienie znaczenia dyplomacji i, co za tym idzie, wielość odpowiedzi na pytanie o to, co konstituuje dyplomację. Jedną z takich perspektyw jest spojrzenie na dyplomację przez pryzmat teorii pola w ujęciu Quincy'ego Wrighta, która wykorzystywana jest w badaniach problemów z zakresu stosunków międzynarodowych od lat 50. XX w.

Teoria czy też teorie pola, różnie pojmowane, były wypracowywane przez naukowców reprezentujących nauki społeczne, głównie socjologów. Należy pokrótce przedstawić, jak niżej rozumie się termin „teoria”. Ze względu na zaakcentowanie „społecznego” wymiaru dyplomacji, o czym dalej, przyjęto podejście właściwe dla badaczy nauk społecznych, wśród których brak zgody co do jednoznacznej interpretacji tego pojęcia. Jedną z propozycji zakłada, że pojęciem „teoria” określa się studia nad dorobkiem, istotnym dla dziedziny badań, uczonych o ugruntowanej pozycji, jak np. socjologa Pierre'a Bourdieu dla socjologii. Chodzi tu zatem o wyjaśnianie czy rekonstrukcję, także prześledzenie na przestrzeni czasu rozważań prowadzonych przez oryginalnego twórcę (Abend 2008: 179). W takim sensie zastosowano termin „teoria pola” w odniesieniu do studiów prowadzonych nad dorobkiem badaczy reprezentujących stosunki międzynarodowe, jak postulujący wyodrębnienie tej

dyscypliny Quincy Wright¹ czy inni przywoływani na kartach tej książki uczeni; odwołano się także do dorobku socjologów, jak Bourdieu, którego prace wykorzystywane są również przez badaczy problematyki z zakresu stosunków międzynarodowych w ich własnych rozważaniach.

W poniższym rozdziale przybliżono, w jaki sposób można wyjaśniać dyplomację na gruncie teorii pola, biorąc pod uwagę zarówno dorobek badaczy stosunków międzynarodowych, jak i przedstawicieli innych nauk społecznych. Dyplomacja jest bowiem „działalnością społeczną”, jest realizowana na zewnątrz państw, choć jej założenia powstają wewnątrz państwa (co jest swoistym paradoksem), a zatem zasługuje na rozpatrywanie w szerszym kontekście badawczym.

„Społeczne” powiązania dyplomacji zostały dostrzeżone, a słoweński dyplomata i badacz Milan Jazbec – który *notabene* promuje dorobek Słowenii w zakresie stosunków międzynarodowych (odwołując się do prac Vlada Benki²) – wprowadził do obiegu naukowego termin „socjologia dyplomacji” (*sociology of diplomacy*). „Socjologia dyplomacji [...] zajmuje się badaniem zjawisk, związków i procesów w organizacji dyplomatycznej [*diplomatic organization*] i jej środowisku” (Jazbec 2014: 8). Dla Jazbeca dyplomacja jest więc strukturą – czy też organizacją – o charakterze społecznym w tym sensie, że koncentruje się na realizacji funkcji informacyjnej i komunikacyjnej polityki zagranicznej (tj. w interakcji z innymi podmiotami – badacz pojmuje dyplomację jako „dynamiczny proces społeczny”; *ibidem*: 5, por. Jazbec 2013: 88). Sugeruje on szersze spojrzenie na instytucje realizujące politykę zagraniczną, biorąc pod uwagę ich zadania. Zalicza tu ministerstwa spraw zagranicznych – podaje przykład Słowenii, odnotowując, że w tym przypadku mówi się o „służbie wewnętrznej” (*internal service*), umiejscowionej w centrali, czyli siedzibie resortu. Poza tym uwzględnia tu, różnie

¹ Na powiązanie przez Wrighta teorii z praktyką stosunków międzynarodowych, posługując się w tym celu terminem „teoria” w odniesieniu do jego dorobku, zwrócono uwagę w literaturze przedmiotu – zob. Thompson (1970).

² To badacz, który uznawany jest za twórcę nauki o stosunkach międzynarodowych w Słowenii – zob. Benko (1997).

określaną, „sieć przedstawicielstw zewnętrznych” (*network of representations*), czyli słoweńską „służbę zewnętrzną” (*external service*³; Jazbec 2014: 8). Dyplomacja podlega wpływowi różnych czynników, wewnętrznych i zewnętrznych, które determinują jej przemiany. Jej rozumienie jest zakorzenione w historii, jest uwarunkowane daną sytuacją historyczną (co oznacza, że dyplomacja była różnie pojmowana na przestrzeni dziejów) – przekłada się zatem na postrzeganie dyplomacji właśnie w kategoriach społecznych (podkreślając znaczenie uwarunkowań historycznych, badacz odnosi się do wcześniejszych ustaleń V. Benki; zob. Jazbec 2013: 104, przypis 3). Ujmowanie dyplomacji w ten dynamiczny sposób, tj. jako „organizacji dyplomatycznej”, także jako „środowiska” (funkcjonującego w jej ramach), może z kolei znaleźć zastosowanie w analizach dyplomacji traktowanej jako pole (badań).

Pole (*field*) jest rozumiane jako obszar oddziaływania sił (czynników, napięć). Geneza teorii pola, czy też samego pola, sięga pracy Karla Mannheima, socjologa okresu międzywojennego, który posłużył się pojęciem „struktura pola” (*field structure*) w pracy z połowy lat 30. XX w.⁴; pojęcie pola w naukach społecznych zapożyczono natomiast z fizyki (pole magnetyczne; Mannheim 1980: 296). Autor poruszył zagadnienie kontroli społecznej (*social control*), koncentrując się na tym, co warunkuje ludzkie zachowania, w tym zauważał, że „[m]ówimy o wpływie struktury pola na charakter jednostki” (*ibidem*). O teorii

³ W czasie pracy nad prezentowaną monografią autorka przygotowała artykuł naukowy dotyczący organizacji i funkcjonowania służby zagranicznej Rumunii. Z prowadzonych badań wynika, że także w przypadku służby zagranicznej tego państwa używa się podobnych terminów, tj. poza jednostką centralną resortu spraw zagranicznych, tj. centralą (tego określenia używa się w odniesieniu do Ministerstwa Spraw Zagranicznych również w Polsce) poza granicami funkcjonuje służba zewnętrzna (zagraniczna) czy dyplomatyczna (w j. rumuńskim *serviciul exterior*). Oba te komponenty składają się na korpus dyplomatyczno-konsularny (ten termin występuje w aktach prawnych).

⁴ Chodzi o książkę wydaną w języku polskim *Człowiek i społeczeństwo w dobie przebudowy* (Mannheim 1974). Dalej odwołano się do wersji w języku angielskim (*Man and society in an age of reconstruction*; Mannheim 1980).

pola pisał także psycholog Kurt Lewin (1943)⁵, odnosząc ją do zgłębianej przez siebie dziedziny (psychologii).

Teorią pola zainteresowali się również badacze stosunków międzynarodowych. Prekursorem zastosowania (teorii) pola do badania stosunków międzynarodowych był Quincy Wright, którego podejście rozpatrywano szerzej na dalszych kartach tej pracy. Należy odnotować, że Wright, który badał zagadnienia międzynarodowe, podkreślał ich społeczny (i również psychologiczny) wymiar. Zauważał konieczność rozwijania socjologii i psychologii stosunków międzynarodowych, o czym więcej pisał w swojej ważnej, podkreślającej odrębność dyscypliny stosunki międzynarodowe, pracy *The study of international relations* (1955b: 390–437); akcentował „społeczne” początki relacji międzyludzkich, stosunki wewnątrz i między różnymi grupami (ibidem: 23).

Śladem Wrighta podążyli następnie inni jak Rudolph J. Rummel. Poza tym, jak wspomniano, część badaczy odwoływała się także do dorobku socjologów, takich jak Bourdieu, w badaniach problematyki międzynarodowej, w tym dyplomacji.

1.1. Teoria pola Quincy'ego Wrighta

Profesor Quincy Wright (1890–1970) – jeden z czołowych amerykańskich badaczy prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych z Uniwersytetu Chicagowskiego – pozostawił po sobie liczne i przełomowe prace z zakresu m.in. stosunków międzynarodowych⁶. Jak podkreśla Kenneth W. Thompson, Wright – jako jeden

⁵ Lewin zaznaczał jednak, że teoria pola nie jest teorią *sensu stricto*, postrzegał ją jako metodę (1943: 294). Wykorzystaniu teorii pola w naukach społecznych, m.in. przez psychologów czy socjologów, poświęcono monografię *Field-theory: A study of its application in the social sciences* (Mey 2015).

⁶ Przeglądu bogatej twórczości Quincy'ego Wrighta dokonali Clinton F. Fink i Christopher Wright (1970). Wyniki kwerendy w katalogach wybranych krajowych bibliotek pokazują, że w przekładzie na język polski jak dotąd dostępna jest tylko jedna pozycja tego autora, mianowicie artykuł w formie maszynopisu powielonego znajdujący się m.in. w zbiorach biblioteki

z przedstawicieli chicagowskiej szkoły nauk politycznych – w swoich pracach podkreślał praktyczny wymiar badanych zagadnień (1970: 483). Trzeba tu wskazać zwłaszcza sygnalizowaną już książkę Wrighta, która – biorąc pod uwagę prezentowaną pracę – ma szczególne znaczenie, czyli *The study of international relations* z lat 50. XX w. (1955b), w której uznał stosunki międzynarodowe za odrębną dyscyplinę, traktując je jako „pole” (*field*) badań. Wśród elementów konstytuujących stosunki międzynarodowe Wright uwzględnił, poza „teoretycznymi”, te „praktyczne”, czyli politykę międzynarodową, jak również – jak to ujął – „uzupełniające” (*subsidiary*) sztuki dyplomacji (*art of diplomacy*), wojny (*art of war*) i prowadzenia stosunków zagranicznych (*conduct of foreign relations*), które zaliczył do obszaru nauk politycznych (*policy sciences*; ibidem: 128). Użycie słowa „sztuka” miało wskazywać właśnie na praktyczny wymiar tych składowych. W ten sposób, czyli w kolejnych częściach swej pracy wyliczając i analizując to, co składa się na stosunki międzynarodowe – jako dyscyplinę – Wright wyznaczył jej „zawartość” (wskazał tu zatem szereg subdyscyplin; ibidem). Natomiast swoją teorię pola obrazowo przyrównał do sera, w którym roi się od robaków, stanowiących alegorię uczestników stosunków międzynarodowych – państw z rządami i społeczeństw (chodziło o wyjaśnienie graficznego przedstawienia rozważań, tj. wykresów, których części przypominają „kawałki sera”, a uwidocznione na nich odcinki – „robaki”; ibidem: 546, 1961: 403⁷).

Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych zob. Q. Wright. 1967. *Aspekty prawne problemu wietnamskiego*, tłum. R. Jasica, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Zakład Krajów Azji, Warszawa. Należy także dodać, że lektura tekstów Wrighta pokazuje, że badacz często wraca do swoich wcześniejszych przemyśleń bądź zawiera je w kolejnych pracach – z tego względu dalej odniesiono się do wybranych publikacji.

⁷ Przywoływany rozdział Wrighta, zawarty w pracy pod redakcją Jamesa N. Rosenau’a (1961), pochodzi z – jak również zaznacza sam autor – *The study of international relations* (1955b). Wright zebrał tu przemyślenia, stanowiące oś zaproponowanej przez niego teorii pola. Z kolei inny autor tekstu w pracy pod redakcją Rosenau’a podsumował główne punkty koncepcji Wrighta (McClelland 1961: 413).